

Б. О. Ачкаіназі

*Кіровоградський педуніверситет***ФРАНЦУЗЬКА БЕЗПЕКА І КАППІВСЬКИЙ ПУТЧ
1920 РОКУ В НІМЕЧЧИНІ**

Із залученням архівних матеріалів та оригінальних французьких джерел, зокрема парламентських звітів, публіцистики, спогадів і щоденників, відтворена реакція політичних кіл Франції на путч Каппа – Лютвіца в контексті боротьби навколо проблем безпеки, які перетворились на важливий чинник існування країни в лавах Версальської системи.

Випробування Першої світової війни 1914–1918 рр. викликали у Франції прискіпливе ставлення до проблем безпеки. Величезні жертви і руйнування порушили питання запобігти в майбутньому повторення німецької навали. Ці проблеми були в центрі уваги під час укладення Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р. і Версальського миру 28 червня 1919 р. Переважна більшість французького політикуму вбачала гарантії безпеки в зобов'язанні керівників Веймарської республіки, що виникла в результаті революції 1918–1919 рр., до «інтегрального виконання» мирного договору. Воєнно – монархічний путч Каппа – Лютвіца в березні 1920 р. та вимоги путчистів зруйнувати «справу Версаля», призвели до великого обурення у Франції.

Питання ставлення до путчу є частиною великої теми безпеки, яка залишається стрижневою при дослідженні французької історії міжвоєнної доби. Її вивчення має давню традицію у французькій історіографії і пов'язане з франко – німецькими конфліктами XIX–XX ст. Зараз, коли Франція і Німеччина є стовпами європейської інтеграції і безпеки, ретроспектива їх взаємовідносин у першій половині XX ст. дозволяє краще зрозуміти складний шлях цих великих держав до справжнього примирення і порозуміння. Досвід, накопичений ними, є набутком західної цивілізації. Він також зберігає значущість для держав, що з'явилися на європейських теренах після розпаду радянського блоку і СРСР, зокрема і для України.

В історіографії питання каппівського путчу та ставлення до нього в політичних колах Франції предметом спеціального дослідження не були. Негаразди французької безпеки пов'язувалися, передусім, з

недоліками мирного договору і відсутністю механізму його реалізації. П. де Гмелен з цієї причини називав його «фальшивим миром»¹.

Наголос робився на тому, що події в Німеччині весною 1920 р. призвели до загострення відносин Франції з Британією, а всередині країни – до посилення відцентрових тенденцій в лавах політичного світу. Так, К. Дельпор зазначав, що окупація французькими військами у квітні 1920 р. Руру після порушення німцями статей мирного договору про демілітаризацію Рейнської області, викликала протести з боку Лондона, який вважав, що «французька відповідь була занадто непропорційною» і це «поклато кінець уявленням про англо – французьку ідилію»². Н. Руссельє, у свою чергу, пов'язував фактори безпеки із порушенням єдності всередині більшості правлячого Національного блоку. Він відзначав, що уряд А. Мільєрана, а потім – Ж. Лейга зазнали критики внаслідок існування «найжорстокішої післявоєнної проблеми»: як зберегти «контракт», укладений між різними політичними силами на базі недоторканності Версальського договору, коли «численні дипломатичні конференції були спрямовані на його ревізію де – факто»³.

* * *

У політичних колах Франції зберігались суттєві розбіжності щодо здатності Версальського мирного договору бути запорукою французької безпеки⁴. Не існувало єдності і стосовно способів примушення Німеччини до виконання зобов'язань, зафіксованих у договорі. Проблеми загострились у зв'язку з воєнно – монархічним путчем проти Веймарської республіки, який спалахнув у березні 1920 р.

Зростання політичної напруженості в Німеччині і путч Каппа – Лютвіца були зумовлені як внутрішніми обставинами, так і вимогами переможців, передусім Франції, висунутими в лютому. Вони передбачали перш за все видачу воєнних злочинців. Перелік нараховував 805 осіб, зокрема самого кайзера Вільгельма II, кронпринца Леопольда Баварського, канцлера воєнної доби Т. Бетмана – Гольвега, фельдмаршала П. фон Гінденбурга, генерала Е. фон Людендорфа, адмірала А. фон Тірпіца, майже всіх вищих чиновників, а також офіцерів та унтер – офіцерів, причетних до порушення законів війни на окупованих територіях.

Іншою вимогою було скорочення німецької армії до 100 тис. військовослужбовців. Така цифра була остаточно зафіксована у воєн-

них статтях Версальського договору, але поза межами офіційного рейхсверу залишалися численні військові формування кайзерівської армії. Вони дислокувалися в гарнізонах і таборах і підлягали формальному розпуску. Проте уряд, рейхстаг і особливо керівництво рейхсверу робили все можливе, щоб приховати їх від союзницької комісії. Французькі представники постійно вказували на цей «чорний рейхсвер», який генерував дух опору і реваншу. Узимку 1920 р. спалахнув скандал навколо двох бригад, що дислокувалися під Берліном, у Деберітці. Вони перебували під командуванням генерала В. фон Лютвіца і свого часу відзначилися в ході бойових дій і придушення Листопадової революції. Під тиском союзників військовий міністр, соціал-демократ Г. Носке віддав наказ про їх розформування. Проте фон Лютвіц відмовився виконувати його і приєднався до антиреспубліканського заклоту, який очолив монархіст, поміщик В. Капп.

10 березня 1920 р. В. фон Лютвіц та керівники інших військових формувань висунули президентові Ф. Еберту вимоги: припинити демобілізацію армії і передачу зброї переможцям, призначити нові вибори в рейхстаг (оскільки результати кампанії 1919 р., що надала перевагу соціал – демократам і католикам, не задовольняли мілітаристів), сформувати новий кабінет з «професіоналів», які входили до складу кайзерівської адміністрації, відмовитися від видачі Антанті військових і політичних лідерів імперії. У деберітцькому військовому таборі було здійснено огляд морської бригади капітана Ергардта. На церемонії виступив генерал В. фон Лютвіц, який до цього часу обіймав посаду командувача військовим гарнізоном Берліна. Він дав урочисту обіцянку не дозволити розпуск бригади. Тим самим прилюдно був опротестований наказ військового міністра. Це означало відверту відмову від виконання воєнних статей мирного договору, зокрема про скорочення армії до 100 тис. осіб і перетворення її на армію вільного найму (рейхсвер)⁵.

На початку березня 1920 р. фон Лютвіц був відправлений розпорядженням Г. Носке в запас. Одночасно були видані ордери на арешт В. Каппа та його прибічників. Події набували катастрофічного характеру. 12 березня 5-тисячна бригада Ергардта вирушила на Берлін. Президент Ф. Еберт, усі члени кабінету на чолі з канцлером Е. Бауером, інші вищі посадові особи Веймарської республіки змушені були залишити столицю і перебратися спочатку в Дрезден, потім – у Штутгарт. 13 березня Берлін був захоплений путчистами. В. Капп прого-

досив себе новим канцлером. Однак проти заколотників виступили широкі маси, які підтримували республіканські порядки. 15 березня в країні розпочався загальний страйк протесту, в якому взяли участь від 10 до 12 млн чоловік. Було паралізоване економічне життя столиці, відключені телефон, телеграф, електростанції, припинилося водопостачання. На боротьбу проти заколотників уряд мобілізував частини рейхсверу, що зберігали лояльність республіці.

Події в Берліні стали приводом для здійснення чергової антинімецької кампанії у Франції. У політичних колах ситуація в Німеччині трактувалася як намагання прибічників кайзера утвердитися при владі, щоб зруйнувати Версальський договір і вдатися до реваншистських заходів. Сам екс – імператор Вільгельм II всіляко заохочував кампанію непокори в Німеччині. Перебуваючи в Голландії, він видав мемуари, написані по «гарячих слідах» подій, у яких, зокрема, відзначав: «З'ясування питання про неправильність Версальського рішення вже почалося і незабаром життєві інтереси всіх народів виявляться з такою спонукальною силою, що не тільки переможені, але і переможці змушені будуть рахуватися з ними. Після періоду найтяжчих випробувань почнеться звільнення від того іґа, яке несправедливо було нав'язане великому, сильному, чесному народу. Тоді кожний у Німеччині буде пишатися тим, що він є німцем»⁶.

Праві й крайні праві сили у Франції (монархісти і партії Національного блоку) підштовхували уряд до проведення войовничих акцій, які, по суті, виходили за межі «інтегрального виконання» договору. Вони закликали до збройного втручання в німецькі справи й окупації Рейнської області як запоруку виконання договору правителями Веймарської республіки і заколотниками. Такі пропозиції спочатку зі скепсисом сприймалися урядом А. Мільєрана (січень – вересень 1920 р.) та його оточенням. Усе це розпалювало пристрасті в палаті депутатів, призводило до зіткнення різних позицій і підходів щодо розв'язання ситуації, породженої капівським путчем.

Своєрідним камертоном для сприйняття подій, що розгорталися в Німеччині, стали заяви і виступи одного з речників Третьої республіки Раймона Пуанкаре. Він тільки-но пішов з поста Президента, який займав у роки війни, і очолив міжнародну репараційну комісію. Р. Пуанкаре залишався визнаним лідером тих угруповань правих сил, які виступали за примушення Німеччини до тотального, «інтегрального виконання» мирного договору. Він керувався парадигмою, дуже поширеною серед французьких націоналістів: який би

режим не був встановлений у Німеччині, він перманентно домагатиметься знищення Версальського договору і перегляду результатів війни⁷.

Аналіз парламентських дебатів і преси тієї доби засвідчує той факт, що представники майже всіх фракцій парламенту, за винятком соціалістів і деяких осередків радикалів розцінювали дії заколотників як навмисне порушення статей мирного договору.

Водночас поширювалася думка, що саме керівники Веймарської республіки, включаючи президента Ф. Еберга, намагаються скористатися нагодою, щоб продовжувати саботаж на державному рівні. Приводом для звинувачень стали заяви представників «веймарської коаліції» (соціал-демократичної партії, католицької партії центру і Німецької демократичної партії), що перманентні претензії Франції та її погрози лише сприяють активізації мілітаристських сил. У паризькій пресі з'явилися фрагменти доповідей статс – секретаря німецького уряду А. фон Бергера воєнному міністру Г. Носке. У них зазначалося, що військові негативно ставляться до багатьох перш за все воєнних статей Версальського договору, і що серед них поширюється агітація, спрямована на зміну курсу уряду в бік його «національної орієнтації»⁸. Усе це трактувалося таким чином, що в Німеччині зберігається потужне ядро впливових сил перш за все серед кайзерівського офіцерства, які за будь – яку ціну намагаються отримати реванш.

Ситуація в Німеччині розцінювалася як така, що містить подвійну небезпеку. Підкреслювалося, що, з одного боку, дії путчистів спрямовані на відновлення кайзерівського деспотизму, мілітаризму і реваншизму. З іншого – мобілізація веймарським урядом демократичних сил на боротьбу з реакцією, поширення страйків протесту і відродження компартії Німеччини після її розгрому в січні 1919 р. сприймалося як зростання більшовицької загрози.

18 березня, коли акції путчистів зазнали краху і заколотники намагалися закріпитися в Рейнській області, де спалахнули страйки протесту шахтарів, у палаті із позовом відносно воєнних заходів, які збирається здійснити уряд А. Мільєрана проти загрози «пангерманістського державного перевороту» в Берліні, виступив один із керівників монархічної організації «Аксійон франсез» Л. Доде. Він наполягав на необхідності негайного роззброєння Німеччини і скорочення її армії. До цього він додав, що «перемога в громадянській війні» воєнних вождів мілітаристських сил «за посередництва Еберга і

Носке» утвердила б їх при владі. «Тоді, – залякував він палату, – ми матимемо війну в найближчі три роки», тому «треба діяти твердо і рішуче!»⁹. Інший вождь монархістів – відомий публіцист і історик Ж. Бенвіль – з цього ж приводу наголошував, що Німеччина намагається відновити свій внутрішній порядок «тільки через скасування Версальського договору»¹⁰.

Вимоги монархістів перегукувалися з демаршами представників Національного блоку. Так, видатний письменник, публіцист і громадський діяч М. Баррес, виступаючи в палаті, наполягав на необхідності окупації Рейнської області. Він закликав перетворити її на зону французького впливу, щоб організувати тут автономну від Німеччини «Рейнську республіку». При цьому Баррес продемонстрував намір заспокоїти уряд відносно реакції союзників на подібні дії. Він запевняв, що з їх боку буде продемонстрована лояльність, оскільки «інтереси Франції на Рейні полягають у збереженні загального миру, тому вони є її інтересами союзників»⁹.

У розпал капівського путчу, після бурхливих дебатів, палата затвердила резолюцію Ш. Убарнегаре – представника найчисленнішої фракції палати «республікансько – демократичної згоди». Вона закликала уряд до здійснення «рішучих акцій» проти Німеччини у випадку, якщо розвиток подій у цій країні створюватиме безпосередню загрозу французькій безпеці. Резолюцію ухвалили 403 депутати від правих угруповань Національного блоку, проти – 188. З них – 79 соціалістів, 63 радикали, близько 40 соціальних католиків і поміркованих республіканців⁹. Противники резолюції з табору поміркованих виступили із застереженнями. Радикали і республіканські соціалісти доводили, що загострення стосунків із берлінським урядом, з яким, на їх думку, треба було домовлятися, може призвести до розв'язання нової війни, до якої країна зовсім не готова.

Напруження в палаті не спадало. Парламентська більшість Національного блоку тиснула на уряд із вимогами виконання резолюції.

25 березня з докладною промовою щодо путчу в Німеччині виступив Л. Барту, який представляв праві угруповання палати. Під час дебатів із ратифікації договору в липні – жовтні 1919 р. він був доповідачем парламентської комісії, тому особливо прискіпливо сприймав усі пертурбації, які супроводжували його виконання. Промовець докладно зупинився на цілях путчистів, зокрема на загрозі, яка надходила від їх дій для німецької республіки. Велику небезпеку він вбачав в їх прагненні до «надзвичайної централізації країни».

Барту зауважив, що вона знайшла підкріплення в самій конституції новоутвореної держави, схваленій веймарськими зборами 11 серпня 1919 р. Він звернув увагу палати на те, що змовники закликали німців відмовитися від виконання мирного договору і що метою їх виступу було встановлення цілковитого контролю центру (Прусії) над усіма німецькими землями, перш за все Рейнською областю, Руром і Сааром. Далі політик із обуренням відзначив, що путчисти мають на меті повернути всі землі, які відійшли від Німеччини за умовами Версальського миру, а саме: Східну Прусію, балтійське узбережжя, Данціг, Сілезію, Шлезвіг, Судети. Посилаючись на публікації в «Арбайтер цайтунг» від 30 січня 1920 р., Л. Барту попереджав, що зберігається можливість аншлюсу Австрії, хоча це заборонено спеціальною статтею договору. Особливо небезпечним на його думку було те, що ні праві в Німеччині, до яких він відносив прибічників кайзера і заколотників, які брали участь у путчі, ні ліві «спартаківці», «ні реакціонери, ні революціонери не збираються виконувати зобов'язання мирного договору і вимагають його скасування»⁹.

Кабінет і сам прем'єр-міністр А. Мільєран опинилися між жорнами, витримуючи тиск з боку правих, крайніх правих (монархістів), поміркованих (радикалів) і лівих (соціалістів). Фракція соціалістів зробила заяву з засудженням того розгулу націоналістичних пристрастей, який демонструвала парламентська більшість. У ній, зокрема, підкреслювалося, що саме підтримка французьким урядом реакційних сил у Німеччині в їх боротьбі з революцією сприяла діям путчистів⁹.

26 березня з обґрунтуванням заяви фракції виступив один із провідних діячів СФЮ, який через декілька місяців перейшов на позиції комунізму, М. Кашен. Він поклав відповідальність за збройний виступ німецьких мілітаристів на упереджену «політику кабінетів», яку започаткував Клемансо. Кашен звинувачував «батька перемоги», маршала Фоша, діючого прем'єра, його прибічників з табору Національного блоку в тому, що вони санкціонували збереження рейхсверу в Німеччині з метою придушення «спартаківців». Він репрезентував такі дії як «політику класової змови Клемансо і Носке». Промовець зазначав, що війська, які взяли участь у виступі Каппа, не підлягали розпуску в листопаді 1918 р. «Чому наші офіцери, покликані здійснити контроль над німецькою армією та її розпуском, визнали ці дивізії? Чому в 1918 р. не був покладений край існуванню цієї величезної сили?» – звертався Кашен до парламенту. І далі: «Чи не задля

того, що розраховували спертися на неї в боротьбі проти більшовизму?.. Саме в цьому, – зауважив політик, – полягає суть питання. Якщо ми набули право звинувачувати Носке у відмові роззброєння балтійських дивізій та інших військових частин, ми також маємо право вимагати відповідних пояснень стосовно цих фактів від нашого уряду»². Аргументи представника СФІО мало хто зміг спростувати. «Саме ці залишки германського милітаризму дозволили пангерманістам здійснити 13 березня спробу воєнного перевороту», – підбив він підсумок. М. Кашен висловив солідарність із переважною більшістю німецького народу, який виступив проти заколотників. Він наголосив, що «вся країна мусить одноставно допомогти демократії в Німеччині подолати дії реакціонерів». Зміну курсу веймарського уряду лідер соціалістів пов'язав із поширенням боротьби німецьких трудящих. «З їх допомогою, – зауважив він, – зберігається надія зруйнувати залишки милітаристських сил, які аж ніяк не збираються визнавати республіку». Далі М. Кашен зазначив, що боротьбу «проти цього ненависного милітаризму, який приніс нам багато біди, слід розгорнути й у Франції». Розвиваючи цю думку, промовець звернув увагу на «політичну революцію», здійснену німецьким народом у листопаді 1918 р.: «Вона зруйнувала кайзерівський режим та його армію за тим же зразком, що колись зробили ми під час нашої революції». Але при цьому Кашен зауважив: республіка, яка існувала в Німеччині до 13 березня, тобто до путчу, не могла ні задовольнити Францію, ні заспокоїти її. Він висловив сподівання, що з часом німецька республіка набуде народного, демократичного і соціального характеру і що тоді вона сприятиме «разом із знищенням милітаризму і звільненням німецького народу з-під його впливу»³ примиренню.

Водночас ситуація в Німеччині вкрай загострилася. Хвилі народних протестів і заходи правлячої веймарської коаліції, в якій головну роль відігравали соціал – демократи, представники католицької партії центру й осередків німецької демократичної партії, змінили хід подій. Заколот зазнав поразки. Його лідери змушені були шукати притулок за кордоном. Однак загони путчистів у різних місцевостях продовжували чинити опір. Переслідуючи заколотників, війська, що залишалися вірними конституції, перетнули кордони Рейнської області, яка за умовами Версальського договору мала статус демілітаризованої зони. За дорученням президента Ф. Еберта командуючий рейхсвером генерал Сект спрямував військові частини до Руру, де спалахнув загальний страйк проти дій путчистів, і придушив висту-

пи. Проникнення регулярних німецьких військ у демілітаризовану зону підштовхнуло прем'єр-міністра А. Мільєрана до виконання парламентської резолюції. 6 квітня 1920 р. було видане розпорядження про введення французьких військ у Рейнську зону й окупацію тут промислових центрів, зокрема Франкфурта і Дармштадта, без попередження союзників. За Ж.-Б. Дюрозелем, «ці події спричинили глибокий конфлікт між Францією Мільєрана та Англією Ллойд Джорджа»¹¹.

Боротьба навколо німецького питання у зв'язку з путчем Каппа – Лютвіца набула нових обертів. А. Мільєрану доводилося вибирати між протилежними позиціями, виявляючи хист гнучкого і обережного політика. 14 березня він прийняв повіреного у справах німецького посольства в Парижі, який однозначно заявив, що В. Капп не має підтримки в німецькому суспільстві, тому не зміг довести свою справу до кінця. Він підкреслив, що законним треба вважати лише уряд Ф. Еберта – Е. Бауера, який намагається відновити конституційний порядок на всій території країни, зокрема і в Рурі. Під час подальших контактів із представниками німецького посольства і посольств союзницьких країн (Англії, Італії, США, Бельгії) А. Мільєран аргументував причини вступу французьких військ у Рурську область. Він зауважив, що у Франції не виключають, що за кулісами заклоту стоять Гогенцоллерни і що події в Німеччині дійсно створюють загрозу існуванню Версальського договору¹².

У розпал кризи президент Веймарської республіки Ф. Еберт звернувся за допомогою до країн Антанти і США. Урядами Великобританії, Італії, США була висловлена згода з діями легітимної влади в Німеччині й обіцяна підтримка відновленню законності й порядку. Одночасно підтверджувався статус Рейнської області, визначений договором, і суверенітет над нею центрального уряду. У засобах масової інформації повідомлялося, що за певних обставин частинам рейхсверу буде дозволено виконувати в Рурі конституційний обов'язок. А в «Берлінер Тагеблатт» згадувалося, що не виключається і воєнна допомога¹³.

Одноосібні дії Франції були засуджені як такі, що не відповідають нормам міжнародного права і порушують суверенітет Німеччини. У відповідь А. Мільєран повідомив, що не сприймає цих заяв. Він знову наголосив, що Рур відіграє велику роль у французькій безпеці й залишається сферою її інтересів. Це викликало відповідні демарші з боку союзників. Кабінет Д. Ллойд Джорджа наполягав на

колективній відповідальності за ситуацію в Рейнській області гарантів Версальської системи.

Мільеран добре розумів, що без союзницької підтримки розрубати складний німецький вузол буде неможливо. За участю прем'єра – міністра почалися консультації із союзниками на предмет узгодження позицій. Відбулася зустріч А. Мільерана з Д. Ллойд Джорджем на міжсоюзницькій конференції в Сан – Ремо (Італія) у квітні 1920 р. Французький прем'єр, як і більшість його політичних однодумців, виходив із того, що якими б не були мотиви порушення німцями мирного договору, їх дії на Рейні створюють «небезпечний прецедент». У Британії теж із занепокоєнням стежили за перебігом подій у Німеччині. Однак шляхи подолання кризи, запропоновані французькою і англійською сторонами, суттєво відрізнялися. А. Мільеран розглядав ситуацію під кутом загрози французькій безпеці з боку германських агресивно – мілітаристських сил. Рур, у даному випадку, виступав як потужна економічна база і плацдарм для удару по Франції, як це відбулося в 1914 р. Цими причинами він пояснював окупацію Франкфурта і Дармштадта. Проте Британія не була зацікавлена в посиленні французьких позицій на Рейні й намагалася розрядити обстановку відновленням демілітаризованого статусу області. У свою чергу, А. Мільеран роз'яснював англійському прем'єрові, що на його батьківщині приділяється велика увага загрозі, яка йде від Німеччини у зв'язку з геополітичним становищем двох країн. Він довго не сприймав доводів про необхідність спільних дій у ситуації, яка безпосередньо складається на французькому кордоні.

Після короточасних, але жорстких дискусій і обміну словесними ударами сторони дійшли згоди. А. Мільеран повідомив, що залишається відданим союзницькій солідарності й узгодженим підходам до розв'язання німецької проблеми. За результатами зустрічі була прийнята спільна декларація. У ній знайшли відображення узгоджені позиції відносно врегулювання ситуації, що склалася в результаті каппівського путчу. Союзники відхилили пропозиції німецької сторони на подвійне збільшення чисельності рейхсверу, залишивши її на рівні 100 тис. чоловік, зафіксованому Версальським миром. Вони підтвердили вимоги бездоганного виконання воєнних і репараційних статей договору і дотримання демілітаризованого статусу Рейнської зони. Водночас у декларації визначався тимчасовий характер французької окупації і призначалась (на травень 1920 р.) дата виведення французьких військ¹⁴.

Декларація Сан – Ремо була зустрінута в таборі Національного блоку з розчаруванням і обуренням. Найбільша парламентська фракція правих – «республікансько – демократична згода» – виступила з заявою, в якій говорилося, що уряд поступився національними інтересами заради збереження ефемерної єдності з союзниками, які все більше схильються до підтримки німецьких вимог¹⁵.

На союзницькій конференції в Спа (5–16 липня 1920 р.) французька делегація на чолі з А. Мільєраном намагалася нав'язати свій план цілковитого роззброєння Німеччини. Прем'єр-міністр довів, що тільки загроза повної окупації Руру вплинула б на німців і примусила б їх погодитися на його прийняття. Однак Велика Британія не сприйняла пропозицій обмеження німецького суверенітету над Рейнською областю і Руром як її складовою частиною. Колишні союзники (Англія, Італія, Бельгія, Японія) визнали французькі вимоги занадто прямолинійними і такими, що здатні викликати зворотний ефект, – вибух націоналістичних і мілітаристських пристрастей у Німеччині. Д. Ллойд Джордж доводив, що така реакція і такі настрої аж ніяк не сприятимуть нормалізації франко – німецьких відносин і зміцненню безпеки в Центральній Європі.

Мільєран змушений був відступити. Він визнав, що запропонована ним акція може бути ефективною лише за умови участі в ній союзників. Мільєран, разом з іншими учасниками конференції, погодився задовольнити прохання німецької делегації на відстрочку виконання воєнних статей мирного договору у зв'язку з загрозою революції і нових виступів мілітаристських сил. Термін реалізації заходів скорочення чисельності рейхсверу до 100 тис. чоловік був продовжений до 1 січня 1921р. Згідно з узгодженим рішенням усіх учасників, німецькій делегації передавався проєкт протоколу, де містився графік заходів із роззброєння. У випадку його ігнорування вказувалося на можливість спільної окупації Руру та інших районів, що мали стратегічне значення.

У цілому німецька делегація в результаті демаршів представників Антанти змушена була піти на поступки. У звіті А. Мільєрана палаті, під час обговорення результатів конференції, ця «перемога» пов'язувалася насамперед з їх узгодженими підходами. Прем'єр-міністр усіляко намагався довести думку, що в ситуації, яка склалася в Європі й на Сході: заворушеннями в Німеччині, наступом Червоної Армії на Польщу й успіхами кемалістської революції в Туреччині, спільні дії з союзниками є найбільш вагомою гарантією безпеки¹⁶.

Однак ці успіхи Мільєрана зовсім не захистили його від критики з боку правого крила палати. По-перше, негативну реакцію викликало те, що в Спа не вдалося закріпити окупацію Рурської області, і, по-друге, що за домовленістю з Ллойд – Джорджем прем'єр погодився на відстрочку в скороченні німецької армії. Болісно було сприйняте і те, що він не зміг примусити німців і британців погодитися на загальну суму репарацій, яка за підрахунками французьких експертів сягала величезної суми – порядку 200–300 млрд золотих марок.

Шалену кампанію проти А. Мільєрана та його зовнішньополітичного курсу розгорнула «Аксьйон франсез», насамперед один з її впертих керівників – Л. Доде. Останній заявив, що політичне життя в країні визначається «кланом Мільєрана». Згідно з термінологією, прийнятою в колах монархістів і запеклих націоналістів, Доде доводив, що діяльність цього клану цілком підпорядкована вимогам космополітичної «плутократії». Серед її головних представників він називав промислових і фінансових магнатів, політиків, журналістів, поліцейських агентів, юристів і адвокатів, як французьких, так і німецьких, а також масонів і діячів міжнародного єврейства, зацікавлених, як доводив вождь монархістів, у позбавленні Франції здобутків перемоги і накопиченні прибутків від експлуатації Рурського басейну та Ельзас – Лотарингії. У своїх виступах у палаті, публічних висловлюваннях і в пресі Л. Доде намагався довести, що такий курс є нічим іншим, як зрадою національних інтересів¹⁷.

В унісон з монархістами, хоча і без згадок про «клани» і «плутократію», виступали провідні діячі правого табору. Р. Пуанкаре виступив за бездоганне «інтегральне виконання» Версальського договору. Відомий політичний і державний діяч виходив із поширеного в лавах «правої» постулату: «Франція з усіх націй, що брали участь у війні, зазнала найбільших випробувань і страждань», тому має моральне і юридичне право на відшкодування збитків і гарантії безпеки¹⁸.

Войовниче налаштовані осередки «правої» вдалися до впертих конфліктів з урядом. Проти прем'єра була розпочата кампанія в пресі. З критикою урядового курсу А. Мільєрана виступив представник правої фракції «республікансько – демократичної лівої» барон В. де Корнюде. Його виступ розцінювався як типовий для ортодоксів Національного блоку. Де Корнюде вже через три місяці після ратифікації мирного договору наголосив на неефективності союзницьких гарантій в умовах, коли Англія і США фактично вдалися до прямої підтримки Німеччини. Кращою гарантією безпеки доповідач вважав

негайне роззброєння Німеччини без будь – яких відстрочок. Промовець наполягав на тому, що безпеку Франції на її східних кордонах можна забезпечити не стільки демілітаризацією Рейнської області, скільки окупацією всього лівобережжя Рейну, спираючись переважно на власні сили і не озираючись на демарші німців чи союзників⁹.

* * *

Отже, каппівський путч у Німеччині в березні 1920р. виявив недосконалість механізму реалізації Версальського мирного договору. Він призвів до загострення конфронтації стосовно німецького питання як в таборі союзників, так і серед політичної еліти Франції. Фактичний розкол, який відбувся між правими і значною частиною поміркованих партій з одного боку і соціалістами – з іншого, відносно шляхів примушення Німеччини до виконання договору, став перманентним фактором політичного життя країни міжвоєнної доби. У політичних зіткненнях початку 20-х рр. вже можна побачити обриси тієї драми, що спіткала Францію в 1940 р.

Примітки

¹*Gmeline P.* de Versailles 1919. Chronique d'une fausse paix. – P., 2001. – P. 403.

²*Delporte Ch.* La III-e Republique 1919–1940. – Ğ. Ā998. – P. 46.

³*Rousselier N.* Bloc National // Dictionnaire historique de la vie politique française au XX-e siecle. – P., 2003. – P. 143.

⁴*Ачкинази Б.А.* Версальський мир и боротьба партій во Франции в 1919 году // Француз. ежегодник. 1986. – М., 1988. – С. 27–53.

⁵*Volkman O.* Die Revolution uber Deutschland. – Oldenbourg, 1930. – S. 332.

⁶*Вильгельм II.* События и люди 1878 – 1918. Воспоминания. Мемуары. – Мн., 2003. – С. 228.

⁷*Poincare R.* Histoire politique. Chronique de Quinzaine. 15 Mars – I Septembre 1920. – P., 1920. – P. 43–47.

⁸*Le Figaro.* – 1920. – 25 Mars; Noske G'. Von Kiel bis Kapp. – Berlin, 1920. – P. 204.

⁹*Annales de la Chambre des Deputes.* Debats parlementaires. Sess. ord. de 1920. – Т. I. – P., 1921. – P. 475.

¹⁰*Vainville J.* Journal (1919–1926). – P., 1949. – P. 33–34.

¹¹*Там же.* – P. 601.

¹²*Там же.* – P. 476.

- ¹³ Там же. – Р. 566–569.
- ¹⁴ Там же. – Р. 604.
- ¹⁵ Там же.
- ¹⁶ Дюррозель Ж.– Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1995. – С. 18.
- ¹⁷ *Le Temps*. – 1920. – 16 Mars; *Le Matin*. – 1920. – 8 Avril. Див. також: Панкевич Ф. И. Капповский путч. – М., 1972.
- ¹⁸ *Berliner Tageblatt*. – 1920. – 26 march.
- ¹⁹ *Documents of British Foreign Policy*. 1919–1939. First serie. – L., 1947. – Р. 47.
- ²⁰ *La politique française*. 1920. – P., 1921. – P. 93.
- ²¹ *Annales de la Chambre... 12 leg. Sess. ord. de 1920. – T. 2. – Part. 2. – P., 1921. – P. 2834.*
- ²² *Daudet L. L'Agonie du Regime*. – P., 1925. – P. 13 – 14.
- ²³ *Poincare R. Histoire politique. Chronique de Quinzaine*. 15 Mars – 1 Septembre 1920. – P., 1920. – P. 43–47.
- ²⁴ *Annales de la Chambre des Deputes. Debats parlementaires. Sess. ord. de 1920. – T.I. – P., 1921. – P. 88.*

Надійшла до редколегії 24.02.05

Т. С. Бондарчук, І. В. Толстих

Дніпропетровський національний університет

РЕЛІГІЙНА ТА ОСВІТЯНСЬКА МІСІЯ В ПОЛІТИЦІ ПРОСВІТНИЦТВА БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ІНДІЇ В ХІХ ст.

Відображена діяльність колоніальної влади у сфері просвітництва в індійських володіннях. Даний аспект висвітлений шляхом аналізу світської освіти та християнського місіонерства, які розглядаються як прояв колоніальної ідеології в ХІХ ст.

У ХІХ ст. колоніальна система не лише розширювалася територіально, а й змінювалася якісно. На той період змінилися самі зміст та форма експлуатації колоній. Були проведені суттєві реформи колоніального управління. Захід уже не просто грабував колонії – тепер він укорінювався в самі основи їх життя. Це стосувалося не лише еконо-